

Бізнэс-геній XVIII стагоддзя

Сіротка Ганна Сангушка выйшла замуж па чужой хітрасці. Але, стаўшы Ганнай Радзівіл, яна займела шанец самарэалізавацца. Піша Яна Макоўская.

Калі б існаваў Фонд падтрымкі маладых прадпрымальніц, было б справядліва, каб ён насіў імя Ганны Радзівіл.

Кім павінна была быць шляхцянка XVIII стагоддзя ў вачах грамадства, добра тлумачыць вядомая ў той час паэтка і драматург Францішка Уршуля Радзівіл. У сваіх «Перасцярогах збавенных...», адрасаваных дачцэ Ганне, яна малюе партрэт ідэальнай шляхцяніцы, пералічваючы ўсе неабходныя тагачаснай жанчыне якасці. Якасці гэтыя зыходзяць з таго, што найгалоўнейшае прызначэнне жанчыны — сям'я і дзеці, таму і большасць станоўчых рыс характару жанчыны, на думку аўтаркі і тагачаснага грамадства, звязаныя менавіта з удалым шлюбам і захаваннем яго.

У той жа час сваякроўка Францішкі Уршулі змагла рэалізаваць сябе не толькі ў сямейным, але і ў эканамічным жыцці краіны.

З мястэчка Ракаў

Мястэчка Ракаў у другой палове XVII стагоддзя пачувалася някеспка. Ужо

Партрэт Ганны
з Нацыянальнага музея
ў Варшаве. 1730-я.

ў пачатку стагоддзя яно было значным гандлёвым цэнтрам, а з пераходам пад уладу шляхецкага роду Сангушак набыло статус цэнтра графства. Геранім з Канстанцыяй Сангушкі (Канстанцыя паходзіла з Сапегаў) умацавалі камерцыйнае духоўным: заснавалі друкарню і паспрыялі з'яўленню ў Ракаве дамініканскага і базыльянскага кляштару. У такім асяродку 23 верасня 1676 года і нарадзілася старэйшая дачка Сангушкаў Ганна Кацярына.

Але пасталець у атмасферы сямейнай любові ёй не давялося. Дзяўчынка рана стала сіротай, таму вымушана была атрымліваць веды і выхаванне ў пансіянатах пры манастырах. Калі Ганна вучылася ў пансіянаце сакраментак у Варшаве, яе, прыгожую, маладую і адукаваную, заўважыла жонка караля Рэчы Паспалітай Яна Сабескага Марыя Казіміра, якую ў народзе звалі Марысенькай. Яна запрасіла Ганну да двара. А там дзяўчына да добрай адукацыі дадала яшчэ вытанчанасць і карысныя знаёмствы.

Толькі ў касцёле зразумела, што выходзіць замуж

У 1692 годзе Ганна Кацярына едзе ў Нясвіж, куды яе запрасіла далёкая сваячка па бабুলі Кацярына Радзівіл. Багатыя сваякі сустрэлі дзяўчыну прыязна. Кацярына ставілася да яе як да роднай унучкі, Ганна адказвала тым жа.

Але нечаканае запрашэнне прыйшло не проста так. Для нясвіжскай галіны дынастыі Радзівілаў гэта быў складаны час: Кацярына — удава, большасць яе дзяцей памерлі, так і не дасягнуўшы сталага ўзросту. Уся надзея на апошняга дарослага мужчынскага прадстаўніка роду Караля Станіслава, але ў Нясвіжы ходзяць плёткі пра яго ▶

► адносіны з простаю дзяўчынай Ганусяй. Княжна Радзівіл вырашае разабрацца з гэтай праблемай раз і назаўсёды — для гэтага ёй і спатрэбілася маладая Ганна Сангушка.

Паводле сямейнай легенды, аднойчы Кацярына Радзівіл прыйшла да Ганны і папрасіла, каб тая заўтра прыбрала валасы і апранула самую прыгожую са сваіх сукенак, бо раніцай яны павінны прысутнічаць на вянчанні. Толькі ўжо ў кляштары Ганна зразумела, што гэта яе асабістае вяселле. Кароль Станіслаў і Ганна Кацярына падпарадкаваліся лёсу, каб не абразіць адно аднаго адмовай перад усімі прысутнымі.

Здавалася б, з такога старту ў сямейнае жыццё не варта чакаць далей чагосьці добрага. Аднак шлюб аказаўся не такім і кепскім. Маладыя хоць і не кахалі, але паважалі адно аднаго, прычым на працягу ўсяго жыцця. А для Ганны саюз з Каралем Станіславам — прадстаўніком аднаго з найбагацейшых і найвядомейшых радоў краіны, падканцлерам, а пасля і канцлерам Вялікага Княства — быў яшчэ і шчаслівым білетам у будучыню.

Гаспадыня

Спакойнае сямейнае жыццё скончылася ў багатым на выпрабаванні 1719 годзе. Дзеці пахварэлі на воспу — нават ужо амаль дарослы спадкаемца роду Міхал Казімір (будучы Рыбанька). Будучыня дынастыі

так непакоіла Караля Станіслава, што неўзабаве захварэў і ён. Спачатку лекары знайшлі ў яго жаўтуху, а потым злаякасную пухліну. Выратаваць яго не змаглі, і ён хутка памёр, пакінуўшы ўсе ўладанні і справы Ганне Кацярыне да моманту паўналецця 17-гадовага Міхала Казіміра.

Удава Радзівіл вымушана была займацца не толькі чыста сямейным клопатам (выхаванне малодшых дзяцей, арганізацыя шлюбаў старэйшых дачок, падрыхтоўка Міхала Казіміра да «пасады» галавы роду), але і кіраваннем вялізнай радзівілаўскай ардынацыяй. А ў апошнія, як аказалася,

Групавы партрэт Караля Станіслава Радзівіла, яго жонкі Ганны Сангушкі, а таксама іх дзяцей. XVIII стагоддзе, касцёл Перамянення Пана ў мястэчку Новая Мыш.

Па кім плача сава

У шлюбе Ганны Кацярыны і Караля Станіслава Радзівілаў нарадзілася 18 дзяцей, але да сталага ўзросту дажылі толькі сямёра з іх. А сын Мікалай памёр незадоўга да свайго паўналецця. Ганну Кацярыну пачалі пазнаваць па чорным адзенні, бо яна амаль не здымала жалобу. Захавалася легенда, што няшчасная маці нават ноччу не магла знайсці спакою. Яе душа ператваралася ў сава і ў гэтым абліччы прылятала да кляштара, дзе былі пахаваныя яе дзеці. Таму ноччу побач з ім можна пачуць сумныя савіныя стогны.

справы ішлі не вельмі. Ганна сутыкнулася з вялікімі запазычанасцямі мужа, а да таго ж трэба было неяк наладжваць гаспадарку, заняпалую пасля спусташальнай Паўночнай вайны.

Тут Ганна Кацярына і праявіла сваю прадпрымальнасць. Найперш пазбавілася ад несумленных арандатараў, замяніўшы іх больш надзейнымі і адказнымі людзьмі. Наладзіла пабудову неабходнай інфраструктуры ў сваіх уладаннях: мастоў, грэбляў, млыноў, корчмаў.

Выкупіла закладзеныя сямейныя маёнкі, у тым ліку так званыя «нойбургскія» з цэнтрам у Слуцку, што раней як пасаг адышлі нямецкім князям і пастаянна выклікалі судовыя спрэчкі.

Але галоўнае, што Ганна зрабіла на часовай пасадзе галавы роду, — гэта заснавала на сваіх

землях новую для тагачасных беларускіх земляў мануфактуру. Ідэю яе стварэння яна падгледзела ў сваіх еўрапейскіх падарожжах.

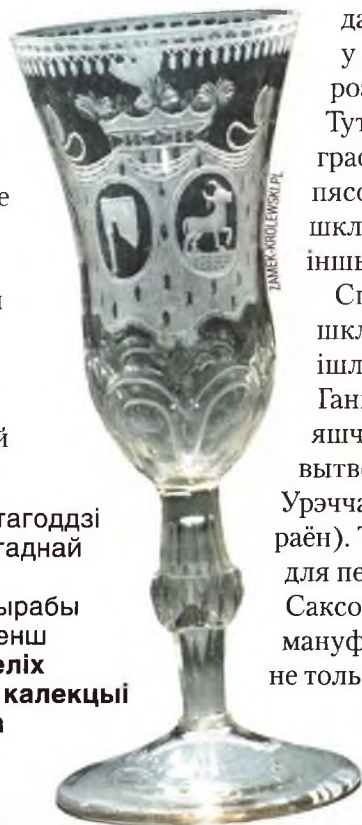
Пра Радзівілаў і цяпер ведаюць, якія пышныя прыёмы яны давалі. Балі з удзелам каралеўскага двара суправаджаліся вялізнымі выдаткамі, не апошнім з якіх быў посуд. Таму не дзіўна, што выбар мадам Радзівіл прыпаў на вытворчасць папулярнага тады, але і дарагога шкляннага посуду. Такому выбару садзейнічалі і багатыя мясцовыя радовішчы сыравіны, неабходнай для вытворчасці шкла: пяску, вапны.

Княгіня мүсіла моцна сумнявацца перад пачаткам рэалізацыі радыкальнай бізнэс-ідэі: усё-такі няўдача магла яшчэ больш падкасіць ардынацыю. Аднак эканамічныя складанасці ў сям'і былі такія вялікія, а патэнцыйныя выгады ад новай дзейнасці такія заманлівыя, што Ганна Кацярына адважылася.

Праект стагоддзя

Першае шкларобнае прадпрыемства паўстала ўжо ў 1720-я гады ў вёсцы Налібакі (сучасны Стаўбцоўскі раён). Вытворчасць зрабілі па ўзоры Дрэздэнскай

Рабіць шкло ў XVIII стагоддзі аказалася вельмі выгаднай справай: мець дома сталовыя шклянныя вырабы марыла ўся больш-менш заможная шляхта. **Келіх з налібоцкай гуты ў калекцыі Каралеўскага замка на Вавелі.**

каралеўскай мануфактуры, першымі майстрамі сталі таксама еўрапейскія спецыялісты. Але з часам, калі мясцовыя рабочыя засвоілі працэс, іншаземцаў імі замянілі, каб сэканоміць. Гэта не толькі не знізіла якасці вырабаў, але і надало ім унікальныя беларускія рысы, якія праяўляліся як у форме прадметаў, так і ў іх аздабленні.

На Налібоцкай мануфактуры рабілі літаральна ўсё неабходнае для арыстакратычных сямей: кубкі, келіхі, кілішкі, шклянкі, салатніцы, талеркі, а таксама цэлыя сталовыя камплекты і «пуздэркі» — дарожныя куфэркі, у якіх змяшчаліся розныя наборы посуду. Тут жа адлівалі бутэлькі, графіны, чарнільніцы, пясочныя гадзіннікі, шкло для акулераў і шмат іншых рэчаў.

Справы на Налібоцкай шкляннай мануфактуры ішлі добра, і хутка Ганна Радзівіл заклала яшчэ адну такую вытворчасць у мястэчку Урэчча (сучасны Любанскі раён). Тут ужо ўзорам для пераймання была Саксонская каралеўская мануфактура. Рабілі тут не толькі шклянны посуд, але і любыя прадметы інтэр'еру, якія ўтрымліваюць

Пляшка з налібоцкай гуты. З фондаў Каралеўскага замка на Вавелі ў Кракаве.

шкло. Урэчкая мануфактура была адзінай на тэрыторыі Беларусі, дзе выраблялі люстэркі і прадметы для асвятлення: люстры, жырандолі, падсвечнікі, таршэры, бра.

Першачаргова шклянныя мануфактуры задавальнялі патрэбы двара Радзівілаў, але вельмі хутка іх вырабы набылі вядомасць і па-за ягонымі межамі.

Радзівілы пачалі будаваць крамы і склады на ажыўленых трактах і гасцінцах (такіх як Мінск — Варшава, Мінск — Вільня), а таксама ў Вільні, Гродне, Беластоку, Слуцку, Нясвіжы. Ішло радзівілаўскае шкло і на экспарт.

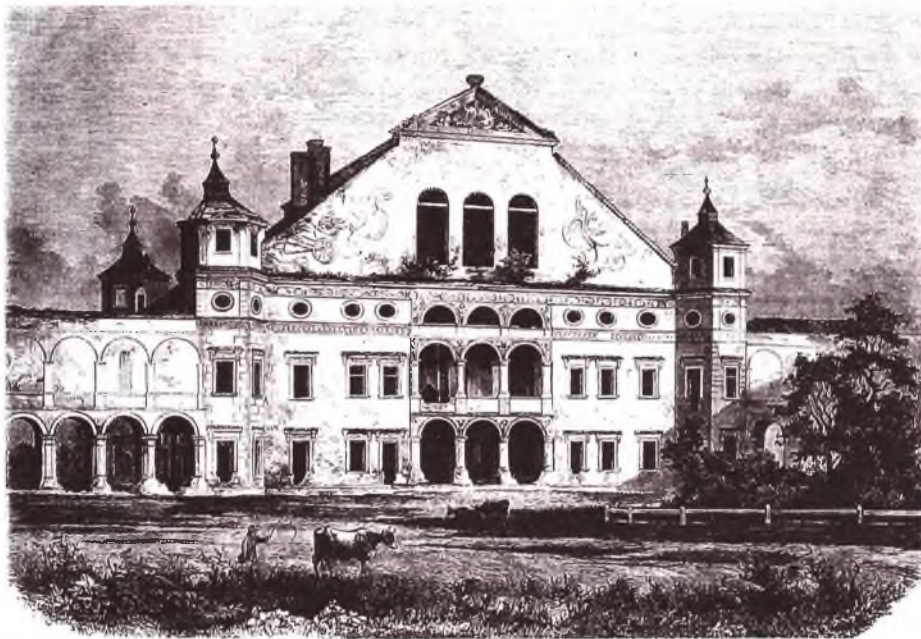
Пра тое, што шклянныя мануфактуры ў Налібаках і Урэччы аказаліся ўдалым бізнэс-праектам, сведчыць і тэрмін іх існавання. Абодва прадпрыемствы функцыянавалі больш за 100 гадоў і зніклі толькі ў сярэдзіне XIX стагоддзя. Гэтаму віной быў цэлы шэраг прычын, пачынаючы ад напалеонаўскіх войнаў і распаўсюду фабрычнай вытворчасці, дзе замест ручной працы выкарыстоўваліся машыны, да аслаблення роду ўласнікаў. У кожным разе мануфактуры, заснаваныя Ганнай Радзівіл, сталі добрым прыкладам для іншых беларускіх прадпрыемальнікаў XVIII стагоддзя: Міхала і Гераніма Радзівілаў, графаў Салагуба, Храптовіча, Сапегі. ►

► «Другі Нясвіж»

Наладзіўшы справы ў ардынацыі Радзівілаў, Ганна Кацярына занялася ўласнай рэзідэнцыяй у Белай Падляскай. Цяпер гэты горад адзелены мяжой Беларусі і Польшчы, а раней Берасцейшчына і Падляшша ўтваралі фактычна адзін рэгіён.

У Белай Ганна Кацярына праводзіла шмат часу, а пасля таго, як сын Міхал Казімір змог паўнаўважана пераняць кіраванне ардынацыяй, пераехала туды ўвогуле. Вяла яна справы з уласцівым ёй размахам і смеласцю. Цалкам перабудавала палац у модным тады стылі ракако з прэтэнзіяй зрабіць з яго «другі Нясвіж». Садзейнічала развіццю рамёстваў і адкрыццю новых майстэрняў, дзякуючы чаму Белая ператварылася ў своеасаблівы прамысловы гарадок. Заснавала шпіталь, дом для сірот і шэраг кляштару.

А яшчэ Ганна захаплялася кнігамі. Штогод княгіня Радзівіл выдзяляла значныя сумы на набыццё рознага кшталту

Так выглядаў палац Радзівілаў у Белай Падляскай. Замак быў разбураны, але цяпер вядуцца работы па яго аднаўленні.

літаратуры: ад мастацкай да навуковай. Яе хатняя бібліятэка, перавезеная з Белай, складала асобны раздзел Нясвіжскага збору і ўтрымлівала кнігі па эканоміцы, гістарычнай і палітычнай геаграфіі, гісторыі Царквы, юрыспрудэнцыі. Удава дбайна сачыла за парадкам на

паліцах і шафах, таму пры яе жыцці неаднаразова складаліся вопісы і каталогі як яе ўласнай бібліятэкі, так і нясвіжскай.

Любоў да кніг Ганна перадала і свайму сыну — Міхалу Казіміру Рыбаньку, які разам са сваёй жонкай Францішкай Уршуляй адкрыў друкарню і настолькі

Адкуль Курашы ў Налібаках

Працоўны дзень доўжыўся ад 4-й раніцы да 19-й вечара з перапынкам на абед ад 11 да 13. Да суботы гутнікі рыхтавалі печы, матэрыялы і шкляную масу. Галоўнымі складнікамі шкла былі пясок, паташ, вапна, адбельвальнікі і фарбавальнікі. Пясок сушылі ў печы і прасейвалі праз густое сіта. Паташ атрымлівалі з попелу ліставых дрэваў. Рабочыя, што адказвалі за яго якасць, называліся «курашы». Як можна здагадацца, назва паходзіла ад слова «курэць» што значыла «дыміцца». І сёння ў Налібаках жывуць людзі з прозвішчам Кураш.

У суботу ўвечары ў спецыяльныя місы ў печы засыпалася шкляная маса. Там яна плавилася да вечара нядзелі. За працэсам сачылі два гутнікі. У нядзелю ператопленае шкло кідалі ў ваду.

Пасля яго драбнілі, сушылі, засыпалі ў місы і зноў ставілі ў печ. Ля напаленай печы працавала восем чалавек. Пасля 10-й гадзіны раніцы ў панядзелак з гатовага шкла пачыналі рабіць куфлі, кілішкі, келіхі, графіны. А каб атрымаць найлепшае шкло, яго трымалі ў печы і да аўторка. Пасля гутнікі пачыналі рыхтаваць сыравіну да наступнай суботы...

...Яе шкло было самым папулярным сярод ліцвінскай шляхты. У XVIII стагоддзі магнаты

будавалі мануфактуры дзеля шыку. Прыбытак яны прыносілі рэдка. Налібоцкая гута была выключэннем.

Шкло масава купляла сярэдняя шляхта. Самыя сціплыя вырабы каштавалі 1 злоты 15 грошаў. Аздобленыя шклянкі і келіхі прадавалі па 2 злотыя. Эксклюзіўнае шкло каштавала не менш за 5 злотых.

«Залатым часам» гуты былі першыя 40 гадоў існавання. Напрыклад, у 1747-м у Налібаках было выраблена 1800 кілішкаў, 1200 шклянак, 700 бутэлек. На гуце не паспявалі выконваць замовы. У найлепшыя гады яна штогод прыносіла 13 тысяч злотых.

Дзмітрый Гурневіч.
«Налібоцкія келіхі для Еўропы»

павялічыў колькасць тамоў, што бібліятэка займела ўласны будынак.

Апошняе падарожжа

Ганна Радзівіл памерла ў сваім палацы ў Белай у снежні 1746 года ва ўзросце 70 гадоў. Урачыстасці, прымеркаваныя да гэтай сумнай нагоды, адпавядалі статусу памерлай — прадстаўніцы двух велікакняскіх родаў, маці спадчынніка Радзівілаў і мецэнатцы. Яны доўжыліся аж 9 месяцаў! Цела Ганны Радзівіл правезлі па ўсіх мястэчках радзівілаўскіх уладанняў, якія

ляжалі на шляху да Нясвіжа. Увесь шлях нябожчыцы суправаджаўся набажэнствамі і прмовамі знакамітых дзеячаў Каталіцкай царквы.

Вясной цела Ганны Радзівіл прывезлі ў Мір, які быў спецыяльна для гэтага ўбраны. Францішка Уршуля Радзівіл, нявестка Ганны Кацярыны, нават пабудавала ў мястэчку з гэтай нагоды дзве трыумфальныя аркі: адну перад уязной брамай, другую перад кляштарам, дзе мусіла ўсё лета ляжаць цела Ганны.

Восенню падарожжа ўзнавілася, і 10 верасня 1747 года працэсія

з'явілася ў Нясвіжы. Апошнім пунктам гэтага шляху стаў нясвіжскі касцёл Божага Цела, дзе спецыяльна для цела Ганны Кацярыны Радзівіл быў пабудаваны *castrum doloris*, «замак смутку», багата ўпрыгожаны золатам і аксамітам, увенчаны родавым гербам. Рабіў яго італьянскі архітэктар Маўрыцыё Педэцы.

Усе гэтыя пахавальныя ўрачыстасці каштавалі Радзівілам касмічных грошай. Зрэшты, пры жыцці іх Ганна Сангушка Радзівіл дакладна сваёй дзейнасцю зарабіла. ♦

Заснаваны Ганнай Радзівіл кляштар
Нараджэння Найсвяцейшай
Панны Марыі. Бяла Падляска.